

Om historiebegrebet

I

Der skal som bekendt have eksisteret en automat, der var konstrueret således, at den for hvert af en skakspillers træk præsterede et modtræk, der sikrede den sejr i partiet. En dukke i tyrkisk dragt med vandpibe i munden sad ved brættet, der var placeret på et stort bord. Ved hjælp af et system af spejle fremkaldtes den illusion, at man kunne se igennem dette bord fra alle sider. I virkeligheden sad der under det en pukkelrygget dværg, der var mester i skak, og som manøvrede dukkens hånd ved hjælp af tråde. Man kan forestille sig et modstykke til dette apparat i filosofien. Den dukke, som kaldes „historisk materialisme“, er forudbestemt til altid at vinde. Den kan uden videre tage kampen op med en hvilken som helst modstander, hvis den tager teologien, der nu om stunder som bekendt er lille og hæslig og jo alligevel ikke bør vise sig, i sin tjeneste.

II

„Blandt den menneskelige psykes mest bemærkelsesværdige ejendommeligheder finder man“, siger Lotze, „... ved siden af så megen selviskhed i den enkelte enhver tidsalders almene mangel på misundelse på sin fremtid.“ Denne overvejelse peger på, at det billede af lykken, vi hæger om, helt igennem er farvet af den tid, vort eget livsløb nu engang har henvist os til. Lykke, der kan vække vor misundelse, findes kun i den luft, vi selv har indåndet, sammen med mennesker, vi kunne have talt til, med kvinder, som kunne have hengivet sig til os. Forestillingen om forløsningen klinger med andre ord umisteligt

med i forestillingen om lykken. Med forestillingen om fortiden, som historien gør til sit anliggende, forholder det sig på samme måde. Fortiden fører et hemmeligt indeks med sig, hvorigennem den henvises til forløsningen. Strejfes vi ikke selv af et pust af den luft, der ombølgede de fortidige? Er der ikke et ekko af de nu forstummede i stemmerne, vi lytter til? Har kvinderne, vi bejler til, ikke søstre, de ikke har kendt? Forholder det sig sådan, så er der en hemmelig aftale mellem de tidligere slægter og vores. Så har vi været ventede på jorden. Så er vi, som alle slægter, der gik forud for vores, udrustet med en *svag* messiansk kraft, som fortiden kan gøre fordring på. Billigt lader denne fordring sig ikke indløse. Det ved den historiske materialist.

III

Krønikeskriveren, der beretter om begivenhederne uden at skelne mellem stort og småt, tager dermed hensyn til den sandhed, at intet, der nogensinde er sket, må gå tabt for historien. Ganske vist kan først den forløste menneskehed fuldt ud tilegne sig sin fortid. Det vil sige: først for den forløste menneskehed er hvert eneste af dens fortids momenter blevet citerbare. Hvert eneste af dens levede øjeblikke bliver til en *citation à l'ordre du jour*¹ – den dag, der netop er den yderste.

IV

„Søg først næring og klædning, så skal Guds rige gives jer i tilgift.“

Hegel, 1807

Klassekampen, som en historiker, der er skolet hos Marx, altid har for øje, er en kamp om de rå og materielle ting, uden

hvilke der ingen fine og åndelige er. Alligevel er de sidstnævnte nærværende i klassekampen som andet end forestillingen om et bytte, der tilfalder sejrherren. De lever i denne kamp som fortrøstning, som mod, som humor, som list, som beslutsomhed, og de virker langt tilbage i tiden. De vil bestandig på ny anfægte enhver sejr, som nogensinde er tilfaldet de herskende. Som blomsterne vender deres kroner mod solen, således stræber også alt det forgangne, i kraft af en heliotropisme af hemmelig art, efter at vende sig mod *den* sol, der er ved at stå op på historiens himmel. Den historiske materialist må forstå sig på denne den uanseligste af alle ændringer.

V

Det sande billede af fortiden bevæger sig *flygtigt* forbi os. Kun som et billede, der for aldrig at vise sig igen viser sig i et glimt i dets erkendbarheds øjeblik, kan det forgangne fastholdes. „Sandheden løber ikke fra os“ – Gottfried Kellers ord viser nøjagtig det sted i historismens billede af historien, hvor den historiske materialisme bryder igennem det. For det er et uigenkaldeligt billede af fortiden, der truer med at forsvinde sammen med enhver nutid, der ikke har erkendt sig selv som betydet af denne fortid.

VI

At artikulere fortiden historisk vil ikke sige at erkende, „hvordan det egentlig var“. Det vil sige at bemægtige sig en erindring, sådan som den viser sig i et glimt i farens stund. For den historiske materialisme drejer det sig om at fastholde et billede af fortiden, sådan som det uventet indfinder sig for det historiske subjekt i farens stund. Faren truer såvel traditionens bestand som dens modtagere. Begge er udsat for tru-

slen fra én og samme fare: at lade sig anvende som redskab for den herskende klasse. I hver epoke må der gøres forsøg på igen at vriste overleveringen fra den konformisme, der er i færd med at underlægge sig den. Messias kommer jo ikke kun som forløseren; han kommer som overvinderen af Antikrist. Kun *den* historieskriver, der er gennemsyret af indsigt i, at heller ikke de døde kan vide sig sikre for fjenden, når han sejrer, er det givet at få håbets gnister i fortiden til at blusse op. Og denne fjende har sejret uophørligt.

VII

„Betänk nu mörket og den hårde kulde
I denne dal, hvor jammeren gi'r genlyd.“

Brecht: *Skillingsoperaen*

Fustel de Coulanges anbefaler den historiker, der vil genopleve en epoke, at slå alt, hvad han ved om historiens senere gang, ud af hovedet. Bedre kan man ikke karakterisere den fremgangsmåde, den historiske materialisme har brudt med. Det er en indfølelsesmetode. Dens udspring er trægheden, *acedia*, i det hjerte, som ikke formår at bemægtige sig det ægte historiske billede, der flygtigt viser sig i et glimt. For middelalderens teologer var den sørgmodighedens urgrund. Flaubert, der kendte den, skriver: „Peu de gens devineront combien il a fallu être triste pour ressusciter Carthage.“² Denne sørgmodigheds natur bliver tydeligere, når man rejser spørgsmålet om, hvem det egentlig er, denne historistiske historiskriver indlever sig i. Svaret er uvægerligt: i sejrherren. Men alle en given tids herskende er de tidligere sejrherrens arvtagere. Indlevelsen i sejrherren kommer således altid en given tids magthavere til gode. Det er tilstrækkelig besked for den historiske materialist. Alle, der hidtil er gået af med sejren,

marcherer med i det triumftog, der i dag fører magthaverne hen over dem, der nu ligger på marken. Byttet føres, som det altid har været skik og brug, med i triumftøget. Man kalder det kulturværdierne. De må regne med at finde en distance-ret iagttagelse i den historiske materialist. For de kulturværdier, han ser ud over, de er for ham alle til hobe af en herkomst, han ikke kan tænke på uden gysen. De skylder ikke blot de store geniens møje, der har skabt dem, deres eksistens, men også deres samtidiges navnløse slid. Der findes ikke noget kulturdokument, der ikke samtidig dokumenterer barbari. Og lige så lidt som dokumentet er den overleveringsproces, der giver det videre som arv fra den ene til den anden, uden barbari. Den historiske materialist placerer sig derfor i størst mulig afstand fra denne proces. Han ser det som sin opgave at stryge historien mod hårene.

VIII

De undertrykte tradition belærer os om, at den „undtagelsestilstand“, vi lever i, er reglen. Vi må finde et dertil svarende historiebegreb. Så vil vi indse, at vores opgave går ud på at tilvejebringe den virkelige undtagelsestilstand; og det vil styrke vores stilling i kampen mod fascismen. Dens chance består ikke mindst i, at dens modstandere vil bekæmpe den under påberåbelse af fremskridtet som historisk norm. – Forbløffelsen over, at det, vi oplever, er muligt „endnu“ i det tyvende århundrede, er *ikke* filosofisk. Den står ikke på tærsklen til nogen erkendelse, det skulle da være, at den historieopfattelse, den stammer fra, er uholdbar.

IX

„Min vinge er til flugt beredt
jeg vendte gerne tilbage
for blev jeg end i levende tid
jeg fik kun ringe lykke.“

Gerhard Scholem: „Englens hilsen”

Der findes et billede af Klee, som hedder Angelus Novus. Det forestiller en engel, der ser ud som om den var ved at fjerne sig fra noget, den stirrer på. Dens øjne er opspærrede, dens mund er åben, og dens vinger er bredt ud. Sådant må historiens engel se ud. Den vender sit åsyn mod fortiden. Hvor der for *vore* øjne viser sig en kæde af begivenheder, der ser *den* én eneste katastrofe, der uafladeligt hober ruin på ruin og kaster dem for englens fødder. Den ville gerne blive, opvække de døde og føje det sønderslåede sammen igen. Men fra Paradis blæser en storm, der har tag i dens vinger og er så voldsom, at englen ikke længere kan folde dem sammen. Denne storm driver den ubønhørligt ind i fremtiden, som den vender ryggen, mens ruinhobene foran den vokser ind i himlen. Det vi kalder fremskridt, er *denne* storm.

X

De emner som klosterreglerne anviste brødrene til meditation, havde til hensigt at give dem afsmag for verden og dens stræben. Den tankegang vi forfølger her, har sit udgangspunkt i en lignende bestemmelse. I en situation, hvor de politikere, fascismens modstandere har sat deres lid til, ligger på valen og bekræfter deres nederlag med forræderi mod deres egen sag, er det målet for denne tankegang at befri det politiske verdensbarn fra det net, de har viklet det ind i. Betrag-

ningen går ud fra, at disse politikeres urokkelige fremskridts-tro, deres tiltro til deres „massebasis” og deres servile tilpasning til et ukontrollerbart apparat har været tre sider af samme sag. Den er et forsøg på at give et begreb om, hvor *dyr* vores vanetænkning bliver for en forestilling om historien, der undgår ethvert sammenfald med den, disse politikere stadig fastholder.

XI

Konformismen, der fra begyndelsen kunne føle sig hjemme i Socialdemokratiet, præger ikke alene dets politiske taktik, men også dets økonomiske forestillinger. Den er en af årsagerne til det senere sammenbrud. Intet har i den grad korrumpet den tyske arbejderklasse som overbevisningen om, at *den* svømmede med strømmen. Den opfattede den tekniske udvikling som den strøm, man mente at svømme med i. Herfra var der kun et skridt til den illusion, at fabriksarbejdet, der jo var i pagt med det tekniske fremskridt, repræsenterede en politisk indsats. Den gamle protestantiske arbejdsmoral fejrede i sekulariseret udgave sin genopstandelse blandt de tyske arbejdere. Gotha-programmet bærer allerede spor af denne forvirring. Det definerer arbejdet som „kilden til al rigdom og al kultur“. Fuldt af bange anelser indvendte Marx, at mennesket, som ikke besidder anden ejendom end sin arbejdskraft, „må være slave for de andre mennesker, der har gjort sig til ejere ...“ Ikke desto mindre bliver forvirringen ved med at gribe om sig, og snart efter forkynnder Josef Dietzgen: „Arbejde er den nye tids frelser. I . . . forbedringen . . . af arbejdet . . . ligger den rigdom, der nu kan fuldbringe, hvad ingen tidligere frelser har formået.“ Dette vulgærmarxistiske begreb om, hvad arbejdet er, opholder sig ikke længe ved spørgsmålet om, hvordan dets produkt retter anslag mod arbejderne selv, så længe de ikke har rådighed over det. Den

vil kun kendes ved fremskridtet i beherskelsen af naturen, ikke tilbageskridtet i samfundet. Den viser allerede de teknokratiske træk, der senere præger fascismen. Blandt disse træk er et natursyn, der på uheldssvanger måde afviger fra de socialistiske utopier fra før 1848. Arbejdet, sådan som det nu forstås, sigter mod udbytning af naturen, som man med naiv tilfredsstillelse sammenstiller med udbytningen af proletariatet. I sammenligning med denne positivistiske opfattelse viser de fantastier, der skaffede Fourier så megen spot på halsen, sig som overraskende sunde. Ifølge Fourier ville det velindrettede samfundsmæssige arbejde resultere i, at fire måneder ville oplyse den jordiske nat, at isen ville trække sig tilbage fra polerne, at havvandet ikke længere ville smage salt, og at rovdyrene ville træde i menneskenes tjeneste. Alt dette illustrerer et arbejde, der tværtimod at udbytte naturen er i stand til at få den til at nedkomme med de skabninger, der slumrer som muligheder i dens skød. Til det korrumperede arbejdsbegreb hører som dets komplement *den* natur, der, som Dietzgen har udtrykt sig, er „gratis til rådighed“.

XII

„Vi har brug for historien, men vi har brug for den på en anden måde end den forkælede lediggænger i erkendelsens have.“

Nietzsche: *Historiens nytte*

Den historiske indsigtssubjekt er den kæmpende, undertrykte klasse selv. Hos Marx optræder den som den sidste knægtede, som den hævnende klasse, der i generationer af slagtes navn fører befrielsesværket til ende. Denne bevidsthed, der kortvarigt blev gjort gældende endnu en gang i *Spartacus*, var fra begyndelsen anstødelig i Socialdemokratiets øjne. I løbet

af tre årtier har det held med praktisk taget at udslette et navn som Blanqui, hvis malmklang rystede forrige århundrede. Det stillede sig tilfreds med at tildele arbejderklassen rollen som de *kommende* generationers forløser. Dermed gennemskår det senen på den bedste kraft. I denne skole glemte klassen i lige så høj grad hadet som offerviljen. For begge næres af billedet af de knægtede forfædre, ikke af idealet om de befriede efterkommere.

XIII

„For hver dag bliver vores sag klarere og folket klogere.“

Josef Dietzgen: *Socialdemokratisk filosofi*

Socialdemokratiets teori, og endnu mere dets praksis, var styret af et fremskridtsbegreb, der ikke holdt sig til virkeligheden, men var dogmatisk anlagt. Fremskridtet var, sådan som det tog sig ud i socialdemokraternes hoveder, for det første et fremskridt for selve menneskeheden (ikke kun for dens færdigheder og indsigter). Det var, for det andet, uafslutteligt (svarende til menneskehedens uendelige perfektibilitet). Det blev, for det tredje, betragtet som noget efter sin natur uimodståeligt (der af egen kraft gennemløb en lige eller spiralformet bane). Hver eneste af disse bestemmelser er diskutabel, og kritikken kunne sættes ind imod dem hver for sig. Men når hårdt står mod hårdt, må kritikken trænge bag om alle disse bestemmelser og rette sig mod det, som er fælles for dem. Forestillingen om menneskehedens fremskridt gennem historien kan ikke løsrives fra forestillingen om at skride frem gennem en homogen og tom tid. Kritikken af forestillingen om denne fremadskriden må danne grundlag for kritikken af fremskridtsforestillingen i det hele taget.

XIV

„Målet er oprindelse.“

Karl Kraus: *Ord på vers I*

Historien er genstand for en konstruktion, der ikke finder sted i den homogene og tomme tid, men i den tid, som er opfyldt af nu-tid. Således var for Robespierre det antikke Rom en med nutid ladet fortid, han sprængte ud af historiens kontinuum. Den franske revolution opfattede sig selv som et tilbagevendt Rom. Den citerede det gamle Rom nøjagtig på samme måde, som moden citerer en klædedragt fra fortiden. Moden har næse for det aktuelle, hvor det end skjuler sig i det forgangnes vildnis. Den er tigerspringet ind i fortiden. Blot finder det sted på en arena, hvor den herskende klasse har kommandoen. Det samme spring under historiens frie himmel er det dialektiske spring, som var Marx' begreb om revolutionen.

XV

Bevidstheden om at sprænge historiens kontinuum er karakteristisk for de revolutionære klasser i det øjeblik de går i aktion. Den store Revolution indførte en ny kalender. Den dag, en kalender begynder med, fungerer som historisk sammenfatning af tiden.³ Og det er i grunden den samme dag, der i form af festdage, som er ihukommelsens dage, igen og igen vender tilbage. Kalenderne måler altså ikke tiden på samme måde som urene. De er monumenter over en historiebevidsthed, der ikke synes at have været de mindste spor af i Europa i de sidste hundrede år. Endnu under Juli-revolutionen udspilledes en begivenhed, hvori denne bevidsthed kom til sin ret. Da det blev aften efter den første kampdag, skete det, at

man flere steder i Paris uafhængigt af hinanden og på samme tid skød mod tårnurene. Et øjenvidne, der måske kan takke rimet for sit klarsyn, skrev dengang:

„Qui le croirait! on dit qu'irrités contre l'heure
De nouveaux Josués, au pied de chaque tour,
Tiraient sur les cadrans pour arrêter le jour.“⁴

XVI

Begrebet om en samtid, der ikke er overgang, men hvor tiden er inde og er kommet i stilstand, kan den historiske materialist ikke give afkald på. Thi denne idé definerer netop *den* samtid, hvori han for sin del skriver historie. Historismen giver det „evige“ billede af fortiden, den historiske materialist en enestående erfaring med den. Han overlader det til andre at bruge kræfterne på skøgen „Der var engang“ i historismens bordel. Han forbliver herre over sine kræfter: han er mand for at sprænge historiens kontinuum.

XVII

Historismen kulminerer følgerigtigt i den almene historie. Den adskiller den historisk-materialistiske historieskrivning sig måske tydeligere fra, metodisk set, end fra nogen anden. Den almene historie har ingen teoretisk udrustning. Dens fremgangsmåde er additiv: den byder på en mængde fakta, der skal udfylde den homogene og tomme tid. Til grund for den materialistiske historieskrivning ligger på den anden side et grundlæggende konstruktivt princip. Til tænkning hører ikke blot tankernes bevægelse, men i lige så høj grad dette at bringe dem til stilstand. Hvor tænkningen pludselig standser i en konstellation, der er mættet af spændinger, dér giver den

denne konstellation et chok, hvorigennem den krystalliseres som monade. Den historiske materialist giver sig kun i kast med et historisk objekt, dér hvor det træder ham i møde som monade. I denne struktur erkender han tegnet på begivenhedernes messianske tilstand, eller med andre ord: tegnet på en revolutionær chance i kampen for den undertrykte fortid. Her koncentrerer han sin opmærksomhed for at kunne sprænge en bestemt epoke ud af historiens homogene forløb; på samme måde sprænger han et bestemt livsløb ud af epoken og et bestemt værk ud af livsværket. Udbyttet af hans fremgangsmåde består deri, at livsværket er opbevaret og op hævet i værket, epoken i livsværket og det samlede historiske forløb i epoken. Det historisk begrebnis nærrende frugt har tiden i sit *indre* som sin kostbare, men smagløse kerne.

XVIII

„Homo sapiens' sølle fem årtusinder“, siger en moderne biolog, „udgør i forhold til det organiske livs historie på jorden omtrent de sidste to sekunder af en dag på fireogtyve timer. Og ser man på det civiliserede menneskes historie efter denne målestok, så fylder det en femtedel af den sidste times sidste sekund.“ Nu-tiden, der som den messianske tids model sammenfatter hele menneskeheds historie i én vældig abbreviation, falder præcist sammen med den figur, menneskeheds historie danner i universet.

[Tillæg]

A

Historismen stiller sig tilfreds med at etablere en kausalnexus mellem forskellige momenter i historien. Men ingen om-

stændighed er historisk, blot fordi den står som årsag. Det bliver den senere, posthumt, gennem begivenheder, der kan være skilt fra den gennem årtusinder. Den historiker, der har dette som udgangspunkt, ophører med at lade begivenhedernes kæde løbe gennem fingrene som en rosenkrans. Han griber den konstellation, hans egen epoke er trådt ind i med en ganske bestemt tidligere epoke. Han etablerer således et begreb om samtiden som den „nu-tid“, der er isprængt splinter af det messianske.

B

De profeter, der forsøgte at udforske, hvad tiden bar i sit skød, har med sikkerhed ikke opfattet den som homogen og tom. Den, der holder sig dette for øje, kan måske danne sig et begreb om, hvordan fortiden er blevet erfaret i ihukommelsen: nemlig netop sådan. Som bekendt havde jøderne forbud mod at forske i fremtiden. Toraen og bønnen lærte dem til gengæld at ihukomme. For dem berøvede det fremtiden den fortryllelse, som de er hjemfaldne til, der søger underretning hos spåmænd. Men fremtiden blev alligevel ikke af den grund til homogen og tom tid for jøderne. Thi hvert sekund af den var den lille port, Messias kunne træde ind igennem.

Oversat af Peter Madsen